

Collectieve sector en informele economie

De omvang van de collectieve sector heeft slechts een beperkte invloed op de ontwikkeling van de zwarte economie. Dit blijkt uit berekeningen met een model van de Nederlandse economie waarin formele en informele sectoren worden onderscheiden. Een substantiële terugdringing van de zwarte economie door inkrimping van de collectieve sector valt dan ook niet te verwachten. Dit doel kan wel worden bereikt met behulp van specifiek overheidsbeleid, zoals anti-fraudebeleid of een verlaging van de omzetbelasting op arbeidsintensieve goederen.

DRS. J.J. GRAAFLAND*

Inleiding

In de literatuur wordt in toenemende mate aandacht gegeven aan het verschijnsel informele economie. De achterliggende reden is dat het vermoeden bestaat dat de omvang van de informele economie de laatste jaren toegenomen is¹. De meeste schattingen van het huidige aandeel van de omzet van het zogenaamde zwarte circuit variëren van 1% tot 10% van het bnp. Veelal wordt het ontstaan van het zwarte circuit in verband gebracht met de groei van de omvang van de collectieve sector die met name in de jaren zeventig plaatsvond. De vraag dringt zich dan op in hoeverre het terugdringen van de collectieve sector tot het afremmen van zwarte activiteiten leidt en wat de effecten daarvan zijn op de formele sector.

Ten einde enig inzicht te krijgen in deze probleemstelling, is een comparatief statisch sectormodel van de Nederlandse economie geconstrueerd waarin verschillende formele en informele sectoren worden onderscheiden. Een belangrijk voordeel van deze aanpak is dat op deze wijze rekening kan worden gehouden met de koppelingen die tussen de formele en informele sector bestaan. Een partiële analyse van de invloed van verschillende overheidsmaatregelen op de wisselwerking tussen formele en informele economie, zoals in Verbruggen en Krapels² en Baartmans e.a.³ zal, gezien de conclusies van Mulder⁴, onvoldoende rekening houden met bestedingseffecten tussen beide sectoren en derhalve tot belangrijke schattingsfouten kunnen leiden.

De indeling van dit artikel is als volgt. Eerst wordt het model in vogelvlucht behandeld. De daarop volgende paragrafen doen verslag van de variantenanalyse. Tevens komt de vraag aan de orde of een algemene verkleining van de collectieve sector de effectiefste manier is om het zwarte circuit terug te dringen of dat een specifiek beleid vereist is. De laatste paragraaf vat de belangrijkste bevindingen samen.

Het model

Het model is comparatief-statisch van aard. De goederenmarkt wordt verondersteld in evenwicht te zijn, zodat korte-termijnfluctuaties, die voortvloeien uit bezettingsgraadbewegingen, ontbreken. De formele arbeidsmarkt is daarentegen niet in evenwicht. De werking van de arbeidsmarkt wordt bepaald door een zwak Phillips-effect, het z.g. Lipsey-effect, hetgeen aansluit bij de notie dat hysteresiseffecten een belangrijke rol spelen⁵. Er is geen monetaire sector opgenomen, zodat effecten van rente- en wisselkoersbewegingen geen rol spelen.

In het model worden drie formele sectoren, twee informele sectoren, een sector buitenland en een overheidssector onderscheiden. Ten aanzien van de sectorindeling van de formele sectoren is als criterium gekozen de mate waarin deze sectoren gevoelig zijn voor concurrentie uit de zwarte sector. Ten einde recht te doen aan het internationale karakter van de Nederlandse economie is daarnaast

* De auteur is werkzaam bij het Centraal Planbureau. Hij dankt D.A.G. Draper en F.J.H. Don voor hun bijdrage aan het onderzoek en andere collega's voor hun commentaar op eerdere versies van dit artikel. Voor een uitvoerige beschrijving van een eerdere versie van het model zie J.J. Graafland, *Wisselwerking tussen formele en informele economie*, CPB, Occasional Paper 42, Den Haag, 1987.

1. W.C. Boeschoten en M.M.G. Fase, *Betalingsverkeer en officiële economie in Nederland 1965-1982*, De Nederlandsche Bank, Monetaire Monografieën no. 1, 1984.

2. J.P. Verbruggen en F.J. Krapels, Wijzigingen in het consumptiepatroon. Gevolgen voor informele economie en werkgelegenheid., *ESB*, 2 december 1987, blz. 1132-1137.

3. K. Baartmans, F. Meyer en A. van Schaik, *Woningonderhoud en informele sector*, Volkshuisvesting in theorie en praktijk, nr. 11, Delftse Universitaire Pers, 1986.

4. R.J. Mulder, De zwarte sector van de economie, een modelmatige benadering, *Maandschrift Economie*, 1986, nr. 5, blz. 362-374.

5. Zie J.J. Graafland, *Hysteresis in werkloosheid in Nederland*, Onderzoeksmemorandum 38, CPB, Den Haag, 1987.

ook rekening gehouden met de mate waarin de binnenlandse sectoren bloot staan aan concurrentie met het buitenland. Op grond van deze criteria zijn onderscheiden: een kapitaalintensieve sector (landbouw, industrie, zee- en luchtvaart, overige transport- en opslagbedrijven), gekenmerkt door geringe concurrentie met de zwarte sector en sterke concurrentie met het buitenland; een arbeidsintensieve sector (bouwnijverheid, handel, horeca, reparatiewezen, zakelijke en overige dienstverlening), gekenmerkt door een sterke concurrentie met de zwarte sector en wat betreft de afzetmarkt sterk op het binnenland gericht; en een autonome sector, die de overige bedrijfstakken bevat. In navolging van Renooy⁶ onderscheiden we binnen de informele economie twee sectoren. In de eerste plaats betreft het transacties die gepaard gaan met geldelijke betalingen waarbij niet voldaan wordt aan de terzake geldende wet- of regelgeving. Deze sector is te kenmerken als de 'zwarte sector'. In de tweede plaats onderscheiden we de 'huishoudelijke en communale sector'. Deze bestaat uit transacties waarop geen betaling volgt, maar waarbij arbeid tot doel heeft op uitgaven te besparen.

De kern van het model bestaat uit een beschrijving van het formele en informele arbeidsaanbod en de vraag naar consumptiegoederen. Ten aanzien van de arbeidsaanbodbeslissing is verondersteld dat deze in twee fasen verloopt. In eerste instantie beraden de economische subjecten zich op de vraag of zij zich zullen aanbieden op de formele arbeidsmarkt, waar alleen volle-tijdspanen beschikbaar zijn. Dit formele arbeidsaanbod wordt positief beïnvloed door de reële loonvoet en negatief door de formele arbeidstijd en het niet-looninkomen. In tweede instantie bepalen de individuen, na eventuele frustratie op de formele arbeidsmarkt (werklozen) hoeveel arbeid ze in de informele sectoren willen aanbieden. Het arbeidsaanbod in de zwarte sector wordt voor een belangrijk deel bepaald door inkomenseffecten. Zoals Lambooy en Renooy⁷ aangeven zal een inkomensachteruitgang een prikkel tot additioneel aanbod in de informele sector zijn vanwege de wens om het voormalige consumptieniveau te handhaven. Naast inkomenseffecten spelen ook substitutie-effecten een rol: een stijging van de prijs op de zwarte markt doet de beloningsvoet toenemen en zal eveneens extra aanbod in de zwarte sector aantrekken. Het aanbod van arbeid in de huishoudelijke sector wordt voornamelijk bepaald door de verhouding van de beloningsvoet in de zwarte sector en de beloningsvoet in de huishoudelijke sector, die afhankelijk is van de besparing die de huishouding op haar consumptieve uitgaven kan realiseren. Een stijging van de zwarte beloningsvoet zal leiden tot een vermindering van de huishoudelijke activiteiten door substitutie naar zwarte activiteiten. Daar de formele arbeidstijd constant is verondersteld, treedt geen substitutie tussen huishoudelijke activiteiten en formele activiteiten op.

Het op de arbeidsmarkt verdiende inkomen leidt tot een bepaalde vraag naar consumptiegoederen, die verdeeld wordt over de verschillende sectoren, waaronder de zwarte sector. De marktaandelen van de verschillende sectoren zijn daarbij afhankelijk van de relatieve prijsontwikkeling. Van cruciale betekenis is de mate van concurrentie tussen de formele arbeidsintensieve sector en de zwarte sector, weergegeven door de z.g. partiële substitutie-elasticiteit. Aan de hand van enquête-gegevens van Baartmans e.a. (zie voetnoot 2), die een minimale waarde van 1,5 en een maximale waarde van 2,8 vinden, is deze parameter op een gemiddelde waarde van 2 gesteld.

Confrontatie van de aldus gegenereerde vraag naar zwarte goederen met het aanbod van zwarte goederen, zoals dat voortvloeit uit het arbeidsaanbodgedrag, leidt tot een bepaalde prijsvorming in de zwarte sector. Verondersteld is dat dit prijsmechanisme volledig flexibel is en tot een volledige afstemming van vraag en aanbod leidt. Aan-

Tabel 1. De ontwikkeling van de collectieve sector^a

	1965	1970	1975	1980	1985
<i>Enkele inkomstencategorieën</i>					
Loon en inkomstenbelasting	10,0	10,3	12,5	13,0	9,3
Indirecte belastingen	10,4	11,1	11,4	12,9	13,0
waarvan omzetbelasting	4,7	6,0	6,9	8,0	8,1
Sociale premies werkgevers	4,8	6,8	8,5	9,0	8,7
Sociale premies werknemers	7,5	8,2	10,7	11,1	14,0
<i>Enkele uitgavencategorieën</i>					
Lonen en salarissen	11,9	12,0	14,3	14,4	12,5
Materiële overheidsbestedingen	10,8	9,8	9,2	9,2	8,8
Overdrachten aan gezinnen	15,2	18,2	25,5	29,1	30,5
waarvan door overheid	3,5	4,2	7,4	9,7	9,1

a. In % van het netto nationaal inkomen tegen marktprijzen.

passingskosten in de prijsvorming in de zwarte markt zullen namelijk verwaarloosbaar klein zijn omdat de productie-eenheden veelal klein zijn, er een direct contact bestaat tussen vragers en aanbieders en de administratieve rompslomp (noodzakelijk) beperkt is.

Ten slotte merken we op dat de modellering van de overige bestedingscategorieën in grote lijnen analoog is aan de bestaande modellen van het Centraal Planbureau, zoals het Freia-Kompasmodel⁸ en het Vinsec-model⁹.

De collectieve sector en het zwarte circuit

Tabel 1 geeft de ontwikkeling van enkele belangrijke inkomsten- en uitgavencategorieën van de collectieve sector over de afgelopen twintig jaar weer. Uit deze tabel blijkt dat de groei van de collectieve sector vooral het gevolg is geweest van een toeneming van de sociale verzekeringen. Aan de inkomstenkant wordt dit weerspiegeld door een sterke stijging van de sociale-premiedruk voor werkgevers en werknemers. Daarnaast heeft ook een stijging van de indirecte belastingen plaatsgevonden, veroorzaakt door een toeneming van de omzetbelasting. Het aandeel van de loon- en inkomstenbelasting daarentegen is, na eveneens een sterke stijging in de jaren zeventig, in de jaren tachtig sterk gedaald. Aan de uitgavenkant is de groei van de collectieve sector vooral geconcentreerd bij de inkomensoverdrachten, zowel uit hoofde van de sociale verzekeringen als ten laste van de overheidsfinanciën.

Zoals in de inleiding is gesteld, wordt de toeneming van de omvang van de zwarte sector vaak in verband gebracht met de groei van de collectieve sector. Daarom zijn drie varianten met het model gesimuleerd die de gevolgen van een verlaging van de omvang van de collectieve sector op de afzet van de informele economie traceren. De doorwerking van de informele economie op de formele economie

6. P.H. Renooy, Is zwart te meten? De Nederlandse informele economie in internationaal perspectief, *Maandschrift Economie*, 1986, nr. 5, blz. 353-361.

7. J.G. Lambooy en P.H. Renooy, *Bouwstenen van de informele arbeidsmarkt; een inventarisatie*, OSA-werkdocument nr. 12, Den Haag, 1985.

8. Centraal Planbureau, *Freia-Kompas '85, een kwartaalmodel voor Nederland voor de korte en middellange termijn*, Monografie 28, Den Haag, 1985.

9. D.A.G. Draper, A. Nieuwenhuis en H.S. Tjan, *Vinsec, een model met zes produktiefactoren van de Nederlandse economie voor de middellange termijn*, Centraal Planbureau, Occasional Paper no. 40, Den Haag, 1987.

kan worden berekend door een vergelijking met variantenresultaten die volgen uit een modelversie waarin geen rekening is gehouden met de informele economie. De varianten bestaan uit een vermindering van de inkomensoverdrachten met 2,5% van het netto nationaal inkomen, waarvan 1,75% in de sfeer van de sociale verzekeringen en 0,75% in de sfeer van de overheidsuitgaven. De vermindering van de inkomensoverdrachten is evenredig verdeeld over uitkeringen inzake werkloosheid en overige inkomensoverdrachten. In de eerste variant wordt dit inkomensverlies slechts gecompenseerd voor zover het voortvloeit uit een vermindering van de uitgaven van de sociale verzekeringen en wel door een verlaging van de werknemerspremies en werkgeverspremies met respectievelijk 1% en 0,75% van het netto nationaal inkomen. In de tweede variant wordt het overige deel van de vermindering van de inkomensoverdrachten, namelijk dat deel dat op de overheidsfinanciën drukt (0,75% van het nni), teruggegeven aan de particuliere sector in de vorm van een verlaging van de loon- en inkomstenbelasting, en in de derde variant door een verlaging van de omzetbelasting.

De omvang van de zwarte en huishoudelijke sector is op 5% van het netto nationaal inkomen gesteld. Benadrukt zij dat het hier om een werkhypothese gaat; de feitelijke omvang van het zwarte circuit is gezien de variatiebreedte in diverse schattingen¹⁰ met grote onzekerheid omgeven.

Tabel 2 presenteert de simulatieresultaten. In alle drie varianten gaat de vermindering van de collectieve sector gepaard met een afnemings van de zwarte sector. Dit wordt voor een belangrijk deel veroorzaakt door de afnemings van de vraag naar consumptiegoederen uit hoofde van een vermindering van de koopkracht van gezinnen.

Naast negatieve bestedingseffecten op de vraag naar zwarte goederen heeft de aantasting van de koopkracht een positieve invloed op het aanbod van zwarte activiteiten. Vooral werklozen en overige uitkeringsgerechtigden, die relatief zwaar getroffen worden, zullen hun inkomensverlies trachten te compenseren door extra te klussen. Dit effect is het grootst in het geval van variant 1, waarin de belastingverlaging achterwege wordt gelaten. Deze toename van het aanbod van zwart werk leidt, bij een daling van de vraag naar zwarte goederen, tot een prijsdaling in de zwarte sector die sterker is dan in de formele sector. Als gevolg hiervan treedt enige verdringing op van formele activiteiten door zwarte activiteiten. De invloed van deze effecten op de totale formele sector is echter gering; er treedt slechts een kleine additionele daling van de werkgelegenheid op.

Bij de tweede maatregel wordt de afnemings van de inkomensoverdrachten van de overheid teruggegeven aan de particuliere sector in de vorm van een algemene verlaging van de loon- en inkomstenbelasting. De negatieve inkomenseffecten zijn daardoor minder sterk dan in variant 1. Het gevolg is dat de vraag naar zwarte consumptie minder sterk daalt, terwijl ook de prikkel om zwart te werken afneemt. Dit verklaart waarom de prijsdaling in de zwarte sector minder fors uitvalt en van vergelijkbare orde is als de prijsdaling in de formele sector. Bijgevolg treden er nauwelijks verdringingseffecten op. Daardoor is de additionele invloed van de zwarte sector op de totale formele sector nihil.

Bij de derde maatregel wordt in plaats van een verlaging van de loon- en inkomstenbelasting een verlaging van de omzetbelasting doorgevoerd met 0,75% van het netto nationaal inkomen, hetgeen overeenkomt met een verlaging van het 6- en 20-procentstarief tot 5 en 18 procent. Deze maatregel grijpt directer in op de prijsverhouding tussen zwarte goederen en formele goederen dan de verlaging van de inkomstenbelasting. Dit leidt ertoe dat de zwarte sector negatieve concurrentie-effecten ondervindt van de arbeidsintensieve sector, zodat er een sterkere afzetdaling

Tabel 2. Effecten van het afnemen van de omvang van de collectieve sector

	Dimensie ^a	Variant 1	Variant 2	Variant 3
<i>Zwarte sector</i>				
Prijs consumptie	%	-2,6	-1,7	-2,7
Consumptie	%	-0,4	-0,5	-1,1
<i>Formele arbeidsintensieve sector^b</i>				
Prijs consumptie	%	-1,6	-1,6	-3,1
Consumptie ^c	%	-2,5	-0,8	-0,4
Productie	%	-0,6	0,1	0,3
Werkgelegenheid	MD	-6	4	6
<i>Additionele effecten op formele economie uit hoofde van informele economie^d</i>				
Loonvoet	%	0	0	0
Prijs consumptie	%	0	0	0
Consumptie ^c	%	0	0	0
Productie	%	0	0	0
Werkgelegenheid	MD	-1	0	1
Werkloosheid	MD	1	0	-1

a. Verschil in procenten (%) of duizenden arbeidsjaren (MD).

b. Bestaande uit bouwrijverheid, handel, horeca, reparatiewezen, zakelijke en overige dienstverlening.

c. Inclusief onderlinge leveringen aan informele economie.

d. Verschil tussen varianten-resultaten waarin respectievelijk wel en geen rekening wordt gehouden met de informele economie.

Variant 1: verlaging inkomensoverdrachten overheid en sociale zekerheid met 2,5% van netto nationaal inkomen, evenredig verdeeld over werkloosheidsuitkeringen en overige inkomensoverdrachten, gecombineerd met een verlaging van de werknemers- en werkgeverspremies met respectievelijk 1% en 0,75% van het netto nationaal inkomen.

Variant 2: idem + verlaging loon- en inkomstenbelasting met 0,75% van netto nationaal inkomen (balanced-budget).

Variant 3: variant 1 + verlaging van omzetbelasting met 0,75% van het netto nationaal inkomen (balanced-budget).

plaatsvindt. Wederom is de doorwerking hiervan op de formele sector marginaal.

Blijkens de geschetste ontwikkelingen in tabel 1 is met name de laatste variant van belang voor een analyse van de gevolgen van de toegenomen omvang van de collectieve sector voor het ontstaan van de zwarte sector in de afgelopen twintig jaar en de invloed daarvan op de formele sector. De totale stijging van de inkomensoverdrachten, de sociale premies voor werkgevers en werknemers en de omzetbelasting bedraagt in de periode 1965-1985 respectievelijk 15%, 3,9%, 6,5% en 3,4%, wat gemiddeld 6 maal de impulsomvang is van variant 3 in tabel 2. Dit impliceert dat de groei van de zwarte sector als gevolg van de uitbreiding van de collectieve sector slechts tot een additionele aantasting van de werkgelegenheid in de formele economie van vijf- à tienduizend arbeidsjaren heeft geleid.

Dit geringe effect wordt door drie factoren verklaard. In de eerste plaats heeft de toename van de omvang van de collectieve sector en de daarmee gepaard gaande verbetering van de inkomenspositie van gezinnen en met name uitkeringsgerechtigden de stijging van het aanbod van zwart werk afgeremd. De modelberekeningen geven

10. Schattingen van de omvang van de zwarte sector variëren van 1% tot 17% van het bnp. Het CBS (1985) komt op 1%; de OSA (1985) op 5%; Frey en Weck-Hannemann (1984) komen op 9,2%; Fase (1984) op 6,3 à 17,5%. Zie: OSA, *Niet opgeven maar werken*, OSA Werkdocument W16, 1986; B.S. Frey en H. Weck-Hannemann, *The hidden economy as an unobserved variable*, *European Economic Review*, 1984, nr. 26, blz. 33-53; M.M.G. Fase, *Informele economie en geldomloop*. Enige aspecten van meting en interpretatie vanuit monetair gezichtspunt, in: *De informele economie*, Pre-adviezen van de Vereniging voor de Staathuishoudkunde, Stenfert Kroese, Leiden, 1984, blz. 59-94.

aan dat de stijging van de zwarte sector uit hoofde van een toeneming van de omvang van de collectieve sector daarom slechts 5 à 10% is geweest. In de tweede plaats is de groei van de zwarte sector niet alleen ten koste gegaan van de formele economie, maar heeft zij ook geleid tot positieve bestedingseffecten, omdat het zwarte inkomen voor een deel weer besteed wordt in de formele economie. Ten slotte kan worden gewezen op de relatief beperkte omvang van de zwarte sector.

De resultaten van tabel 2 indiceren dat een algemene terugdringing van de omvang van de collectieve sector slechts een beperkte invloed op de omvang van de zwarte sector zal hebben en dat de stimulans daarvan voor de formele economie zeer gering is. Dit betekent echter niet dat het overheidsbeleid nauwelijks of geen invloed op de informele economie kan hebben. Meer specifiek beleid, dat toegesneden is op de terugdringing van de zwarte economie, kan wel degelijk tot belangrijke effecten leiden.

De invloed van specifieke overheidsmaatregelen

In tabel 3 staan de resultaten vermeld van twee beleidsmaatregelen die toegesneden zijn op een vermindering van zwarte activiteiten. De eerste variant betreft een activering van het anti-fraudebeleid, hetgeen vooral gericht is op het bestrijden van het aanbod van zwart werk. De tweede maatregel, die aansluit bij het recente plan van de PvdA en KNOV, is meer gericht op de vraagkant van de zwarte sector en heeft tot doel de concurrentiekracht van de formele arbeidsintensieve sector te vergroten door een verlaging van het hoge tarief van de omzetbelasting op arbeidsintensieve goederen van 20 procent naar 6 procent.

Bij de eerste variant is ervan uitgegaan dat door inzet van 2.000 extra ambtenaren en een gelijk bedrag aan materiaal de gemiddelde opbrengstvoet in de zwarte sector met 5% daalt en dat deze daling in de vorm van boetes ten goede komt van de overheidsfinanciën¹¹. De daling van de gemiddelde opbrengstvoet leidt tot een afnemende van het aanbod van zwartwerkers, hetgeen de prijs in de zwarte sector, bij gelijkblijvende vraag, doet toenemen. Deze veranderde prijsverhouding doet de vraag en de werkgelegenheid in de arbeidsintensieve sector toenemen. Per saldo stijgt de formele werkgelegenheid uiteindelijk met drieduizend arbeidsplaatsen. Verder merken we op dat, onder de gehanteerde veronderstelling omtrent de effectiviteit van het anti-fraudebeleid, het financieringssaldo van de overheid met 0,1% van het netto nationaal inkomen terugloopt.

De tweede maatregel heeft betrekking op een verlaging van het hoge btw-tarief naar het lage btw-tarief in de arbeidsintensieve sector¹². Uitgesloten van deze verlaging is de handel vanwege de praktische onmogelijkheid tot tariefdifferentiatie in deze sector. Ook een algehele afschaffing van de btw op de afzet van de bouwrijverheid, horeca, reparatiewezen en zakelijke en overige dienstverlening is achterwege gelaten, omdat een nultarief met aftrek van voorbelasting in strijd is met bestaande EG-regels (i.c. de zesde richtlijn) en als een subsidiëring van de betrokken bedrijfstak wordt gezien¹³. Evenals in tabel 2 is de variant gepresenteerd in afwijking van de resultaten die verkregen worden met een modelversie zonder informele sector. De reden hiervoor is gelegen in het feit dat de structuur van het model vooral gericht is op een beschrijving van de wisselwerking tussen formele en informele economie en de modelresultaten wat betreft de formele economie met de nodige onzekerheden omgeven zijn¹⁴. Het verschil tussen beide varianten geeft de invloed van het bestaan van de informele economie aan.

De cijfers in tabel 3 geven aan dat een verlaging van de omzetbelasting op arbeidsintensieve goederen een be-

Tabel 3. Effecten van specifieke maatregelen

	Dimensie ^a	Anti-fraude-beleid ^b	Verlaging btw-tarief ^c
Zwarte sector			
Prijs consumptie	%	3,3	-0,1
Consumptie	%	-5,5	-2,3
Formele arbeidsintensieve sector^d			
Prijs consumptie	%	-0,0	-2,8
Consumptie ^e	%	0,8	3,1
Productie	%	0,3	1,3
Werkgelegenheid	MD	4	18
Additionele effecten op formele economie uit hoofde van informele economie^f			
Loonvoet	%	-0,1	0,0
Prijs consumptie	%	-0,0	0,0
Consumptie ^e	%	-0,2	0,1
Productie	%	-0,0	0,1
Werkgelegenheid	MD	3	4
Werkloosheid	MD	-3	-4
Financieringsstekort van de overheid	QD	-0,1	-0,0

a. Verschil in procenten (%), duizenden arbeidsjaren (MD) of procentpunten van het netto nationaal inkomen (QD).

b. Verondersteld is dat door het inzetten van 2.000 ambtenaren en een gelijk bedrag aan materiaal de gemiddelde opbrengstvoet in de zwarte sector met 5% daalt en dat deze daling in de vorm van boetes ten goede komt aan de overheid.

c. Verlaging btw-tarief van 20% tot 6% in arbeidsintensieve sector (0,5% van het nni) exclusief handel.

d. Bouwnijverheid, handel, horeca, reparatiewezen, zakelijke en overige dienstverlening.

e. Inclusief onderlinge leveringen aan informele economie.

f. Verschil tussen varianten-resultaten waarin respectievelijk wel en geen rekening wordt gehouden met de informele economie.

langrijke impuls kan betekenen voor de formele economie. De concurrentiepositie van de arbeidsintensieve goederen ten opzichte van de zwarte sector verbetert sterk, waardoor er een additionele stijging van de afzet van consumptiegoederen optreedt van 1%. Gebruikmakend van de resultaten van andere CPB-modellen, waarin geen rekening wordt gehouden met de informele economie en die een toeneming van circa vijfduizend arbeidsjaren berekenen, zal deze maatregel de werkgelegenheid met circa tienduizend arbeidsjaren kunnen verhogen. Wel zal het financieringsstekort oplopen met circa 0,5% van het netto nationaal inkomen.

Concluderend blijkt dat een combinatie van een effectief anti-fraudebeleid en een verlaging van de btw-tarieven op arbeidsintensieve goederen van 20% naar 6% (exclusief handel) tot een belangrijke vermindering van zwarte activiteiten kan leiden en een positieve impuls kan betekenen voor de werkgelegenheid in de arbeidsintensieve sectoren. Een dergelijk beleid zal de werkloosheid met tien- à vijftien-

11. In het regeerakkoord wordt ervan uitgegaan dat door dezelfde inspanningen f 1 mrd. extra opbrengsten kunnen worden gerealiseerd, hetgeen circa 6% van de omvang van het zwarte circuit is.

12. Voor een bespreking van de fiscale argumenten die tegen een tariefdifferentiatie pleiten, zie H.R.J. Vollenbergh, De BTW opnieuw in discussie, *ESB*, 23 maart 1988, blz. 300-304.

13. Het harmonisatiestreven in het kader van de voltooiing van de interne markt legt ook beperkingen op welke goederen onder het lage btw-tarief mogen vallen. Het onderbrengen van de arbeidsintensieve afzet in het lage btw-tarief is een zaak waartoe alle lidstaten zouden moeten besluiten.

14. De toepasbaarheid van het model is derhalve meer gelegen in het corrigeren van de modelresultaten van uitgebreidere modellen van het Centraal Planbureau dan in het berekenen van absolute effecten omtrent de formele economie.

duizend arbeidsjaren kunnen verminderen. Wel zal het financieringstekort per saldo licht kunnen oplopen, afhankelijk van de effectiviteit van het anti-fraudebeleid.

Conclusie

De simulaties met het model met een informele economie geven aanleiding tot de volgende conclusies.

Een algemene inkrimping van de collectieve sector heeft slechts een beperkt effect op de omvang van de zwarte sector. Door de onderlinge relaties van zwarte en formele economie zijn de effecten in de formele sector nog kleiner. Tevens kan worden geconcludeerd dat de groei van de omvang van de collectieve sector in de afgelopen twintig jaar slechts tot een geringe aantasting van de werkgelegenheid in de formele economie heeft geleid van vijf- à tienduizend arbeidsjaren uit hoofde van verdringing door zwarte activiteiten.

Een substantiële terugdringing van de zwarte sector kan wel worden bereikt door specifiek beleid dat toegespitst is op ontmoediging van het aanbod en de vraag naar zwarte goederen in de vorm van een actief anti-fraudebeleid en een verlaging van de btw op arbeidsintensieve goederen. Mede als gevolg van de terugdringing van zwarte activiteiten zal bij een dergelijk beleid de werkgelegenheid in de formele economie met tien- à vijftienduizend arbeidsjaren kunnen stijgen.

J.J. Graafland